

**СУЧАСНІ
РЕЦЕПЦІЇ СВІТОГЛЯДНО-ЦІННІСНИХ
ОРІЄНТИРІВ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ**

матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції
2 – 4 грудня 2022

Полтава

Ключові слова: образ, портрет, Сковорода, мандрівний філософ, художник, філософія, поезія, культура.

Література

1. Д. Ключко. «Як виглядав філософ Григорій Савович Сковорода? Якою була його справжня зовнішність? Портрет на тлі України», відео-лекція – URL: <https://ukrsvit1.com.ua/liudy/suspilstvo-pravo-lad/do-300-littia-h-s-skovorody-obrazotvorcha-skovorodiana.html> (дата звернення: 25.08.2022)

2. Д. Шупта. «Канонна ідентифікація портретних зображень Г.С. Сковороди» *«Українська літературна газета» №21 (261)* Одеса 2019 р. URL: <https://litgazeta.com.ua/articles/kanonna-identyfikatsiya-portretnyh-zobrazhen-g-s-skovorody/>

3. В. Левченко. «Художньо-образна система Григорія Сковороди» *Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук.* (дата звернення: 10.07.2015 р.) URL: https://www.medievist.org.ua/2015/07/blog-post_10.html?m=1

УДК 929:[821.161.2.09Сков:78

ПРО ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ

Вікторія Вакула

*Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
ussams0810@gmail.com*

Наук. керівник – Передерій І. Г.

*Національний університет «Полтавська політехніка
імені Юрія Кондратюка»
iryna.perederii@gmail.com*

Крім добре знайомих усім культурних домінант українського генія Григорія Сковороди – таких, як філософія, література, педагогіка – значну роль у його житті відігравала також музика. Вона була основою його світосприйняття, а також разом з поезією становила нерозривну єдність і гармонію життя й філософії Сковороди. Її він сприймав як «найдосконалішу музику», власні поезії називав піснями, симфоніями, сонатами, а слово звучало для нього як мелодія.

Виняткові музичні здібності – досконалий слух, чудовий голос, володіння багатьма інструментами, талант композитора і педагога – були засобом передавання філософії буття й світобачення, сутність яких називаємо нині національною бароковою традицією, що, власне, визначає засади українського музичного бароко. Вона виявляється, насамперед, у образній сфері, спрямованій на внутрішній світ людини та сприйняття навколишнього світу крізь дуалізм

самого буття з його протиставленням добра і зла, духовного і тілесного, земного і небесного, життя і смерті. Ця сутність бринить в особливій музичній мові – проникливій, сердечній, зрозумілій усім. Свою філософію Григорій Савич транслиував у слові й музиці, а постійною супутницею його мандрів була флейта [3, с. 127].

Про що ж співав цей філософ-мандрівник і які мелодії виводив його вірний інструмент? Сковороду вважали праведником, котрий зцілює піснями і чарівною грою душевні рани одиноких і знедолених. Бо, за його розумінням, «музика промовляє до душі нашої», він бачив у ній «джерело думок вдячних» і спосіб узагальнення світу.

Мелодії, за розповідями друзів, Григорій виводив ще дитиною, прагнучи усамотнення і споглядання навколишнього світу. А, імпровізуючи на сопілці, удосконалив інструмент і свою гру настільки, що міг передавати на ньому рулади птахів.

У сім'ї неможливого козака Сави Сковороди співали українських пісень, сумлінно дотримувались народних звичаїв і церковних традицій. Пізніше філософ-музикант дасть образну й символічну назву рідному фольклору – «тритисячилітня піч». Зі слів його найближчого друга та учня Михайла Ковалинського, «Григорій, по сьомому году рождения приметен был дарованием к музыке. В церкву ходил он самоохотно на крылос и певал отменно». У сільській школі, що давала хорошу музичну підготовку на основі церковних богослужінь, як і належало, розучував «осьмогласний» спів і складав власну мелодію на канонічні слова або текст на задану мелодію. Отже, тодішня освіта давала хорошу музичну підготовку на основі церковних богослужінь.

Прекрасний голос Григорія, вміння грати на народних інструментах і загальні знання відчинили йому двері одного з найкращих європейських вишів того часу – Києво-Могилянської академії. Опанувавши такі музичні інструменти, як скрипка, орган, флейт траверс, віртуозно граючи на лірі, гусях, бандурі, він став незамінним у студентському оркестрі.

Неймовірно допитливий, Григорій оволодів у академії принципами партесного (багатоголосого хорового) концерту, вивчав музику Йоанна Дамаскина, осягав закони композиції. Адже в Могилянській академії зосередилися традиції видатних музикантів-просвітителів Феофана Прокоповича, Григорія Кониського, Лазаря Барановича. Саме тут здобували освіту музичні генії України Максим Березовський, Артемій Ведель та інші митці. Відомо також, що бурсак Григорій Сковорода знав дуже багато різних співів, і коли до Києва приїздили гості, то Григорій знайомив їх з новою на той час «київською нотацією».

Учні академії, і Сковорода також, брали участь у всіх міських святах та урочистостях. Музика супроводжувала також філософські диспути в академії: перед їхнім початком хор співав гімн, оркестр грав марш, у перервах півчі виконували концерти і канти, оркестр – інструментальні п'єси. Усе завершувалося хоровим співом «Достойно єсть» [4, с. 30].

Улюбленим заняттям спудеїв були постановки шкільних драм і вертепних вистав. Різні джерела оповідають, що одним із виконавців та автором музики до

бурсацьких вистав був Григорій Сковорода. І називають приклади: канти «Песнь Рождеству Христову в нищете Его», «Радуйся, верных озаряющая», «Пастирі милі», кант-колядку «Ангели, снижайтесь». Кант – це світський вокальний жанр, що виконувався вокальними ансамблями на три голоси без інструментального супроводу. За змістом поетичного тексту та характером музики канти поділяли на філософські, ліричні, урочисті (панегіричні), гумористичні та сатиричні. Узагалі, Сковороду вважають одним із небагатьох авторів кантів, чие ім'я дійшло до наших днів.

Грою на інструментах хлопці (так називали студентів-бідняків) розважали міщан на київських майданах, заробляли собі на хліб насущний співом у хатах і на вулицях. Такий спосіб заробітку називали «міркованієм». За обіцяну копійку доводилося читати і всеношну молитву над померлим. Під час канікул бурсаки отримували «епетицію» (свідоцтво) на «іспрошеніє пособій» і розходилися по Україні «заробляти на зиму», у подоражах віршували і співали, народжуючи самобутню творчість мандрівних дяків. Ймовірно, до цього кола у роки навчання належав і Сковорода.

Володіння багатьма інструментами, гарний голос, обізнаність у царині музики визначили подальшу музичну кар'єру Григорія Сковорода. Київського спудея направили до петербурзької Придворної співочої капели – одного з найкращих тоді музичних закладів Європи.

Успіхи 20-річного Григорія були такими значними, що він одержав звання «придворного уставщика» (соліста хору) з відповідним матеріальним забезпеченням. Капела та її соліст Сковорода перебували в центрі всіх музичних подій Петербурга: жоден бал чи урочиста подія не проходили без участі Придворного хору. У перших оперних виставах серед 50-ти хористів співав і Сковорода. Потрапивши разом із супроводом царської місії в Угорщину, Сковорода виявив свій волелюбний характер, відмовився від покладених на нього обов'язків і подався мандрувати містами і селами Угорщини, Австрії, Італії. Трирічні мандри значно збагатили його музичний досвід і, насамперед, пісенну творчість: у ті часи в Західній Європі надзвичайно популярною була вокальна лірика [4, с. 27-28].

Повернувшись на Батьківщину, Григорій Савич щедро ділився музичними знаннями. Приватний сільський учитель, викладач Харківського колегіуму Сковорода являв собою на той час унікальну постать: до учнів він приходив, тримаючи в руках замість указки сопілку і флейту! Давав уроки співу, імпровізував на інструментах, займався зі шкільним оркестром, запрошував лірників і співав із ними українських пісень,

Улюблений інструмент філософа-музиканта іноді служив йому охоронною грамотою. Відомий факт, що Катерина II просила Сковороду через свого посланця Потьомкіна перебратися до Петербурга. Той доповідав згодом цариці про зустріч із філософом-мандрівником на Харківщині: він сидів із флейтою біля дороги, а поруч паслася вівця. Вислухавши царську пропозицію, Сковорода висловив відмову римою: «Передайте матінці-цариці: мені моя сопілка і вівця дорожчі царського вінця».

Обравши долю мандрівного вчителя, філософа і народного співака, Григорій Савич, переходячи з міста в місто, із села в село, дорогою завжди співав народних пісень, духовні та світські канти і псалми, закладаючи тим самим історію української пісні-романсу.

На жаль, не вдалося знайти зроблені рукою Сковороди записи мелодій. Деякі з них збереглися завдяки народним виконавцям, які передавали їх із покоління в покоління. Понині відомі його сатирична пісня «Всякому городу нрав і права», ліричні канти «Стоїть явір над горою», «Ой ти, птичко жолтобоко», пісня-псалом «Ах поля, поля зелені». Збереглися також записана Миколою Лисенком від кобзаря Остапа Вересая «сковородинівська» пісня-псалом «Про правду і кривду» та пісня «Сонце і пташка», яку, за переказами, співав хор кріпаків князя Потьомкіна.

Збірка, яку Сковорода назвав «Сад Божественних пісень», мелодії до яких складав власноручно, є насправді художнім феноменом його «віршів-пісень», предтечею «музики поезії». Адже «Сад» Сковороди розкриває, насамперед, буденний світ – красу природи й почуття людини, її переживання радості та скорботи, буденні клопоти і філософські роздуми. Можливо, таким «уточненням» назви збірки, він визначив сутність української музичної культури та її духовне призначення – від симфоній, літургій до побутової пісні [2, с. 95].

У ХХ столітті й у наш час відгомін філософії Сковороди звучить у музиці наших сучасників. Адже не випадково музика 1960-х позначена потужною хвилею національного необароко, де панують філософські теми і релігійно-духовні образи.

Весь сковородинський пісенний спектр присутній у сучасній камерно-вокальній українській музиці, трансформований у жанрах солоспіву, романсу, мистецької пісні, сатиричних куплетів тощо [1, с.134].

Якось Григорій Сковорода зізнався: «Не можу зіграти в театрі світу ніякої особи вдало, крім низької, простої, безтурботної, самотньої: я сю роль обрав, узяв і радію з того...» Так само для своїх пісень він обрав простоту й сердечність. Даруючи одну з них, Григорій Савич скромно зауважив: «...правда, пісня наша майже зовсім сільська і написана простонародною мовою, але я сміливо заявляю, що, за всієї простонародності й простоти, вона щира, чиста і безпосередня».

Ще образніше про музику Сковороди сказав його друг Михайло Ковалинський: «Вона сповнена гармонії простої, але величної, проникливої, чарівної, ніжної...» Адже, якщо повернутися до слів самого Сковороди, «цей мандрівник ходить ногами по землі, а серце його перебуває на небесах і втішається».

Література

1. Белікова В. В. Роль музичної творчості Григорія Сковороди у формуванні пісенних жанрів української музики. *Філософська, педагогічна та літературно-мистецька спадщина Г. С. Сковороди і сучасність*. Матер. Всеукр. сковородинських читань з нагоди 200-річчя з дня смерті мислителя. Відп. ред. П. І. Шевченко. Кривий Ріг, 1994. С. 133–134.

2. Сидоренко М. Особливості музичного стилю сквородинівських кантів. *Переяславські Сквородинівські студії*. Зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький, 2011. Вип. 1. С. 93–96.

3. Шевченко І. В., Шрамко О. І. Відображення філософських поглядів у пісенній творчості Г. С. Сквороди *Філософська, педагогічна та літературно-мистецька спадщина Г. С. Сквороди і сучасність*. Матер. Всеукр. сквородинських читань з нагоди 200-річчя з дня смерті мислителя / відп. ред. П. І. Шевченко. Кривий Ріг, 1994. С. 127–128.

4. Шевчук Т. Музичний код творчості Григорія Сквороди. *Слово і час*. 2011. № 5. С. 24–35.

СКВОРОДІАНА І. П. КАВАЛЕРІДЗЕ

Ганна Дідусенко

*Полтавська обласна універсальна
наукова бібліотека імені І. П. Котляревського*

Скульптор, сценарист і кінорежисер,
драматург і прозаїк, і в кожній галузі –
художник-мислитель, оригінальний
творець, що залишив слід у духовній
культурі українського народу.

П. П. Ротач

Ювілеї видатних особистостей минулого, які проводяться нами, - це не лише данина глибокої пошани до них, але й можливість призупинитися та ще раз більш прискіпливо оглянути їх життєвий та творчий шлях, ще раз осягнути значення їх творчого спадку та його релевантності реаліям сучасності. Філософ і поет, співак і музикант, байкар і педагог Г. С. Скворода належить до найяскравіших постатей України XVIII століття. «Перший розум наш», за влучним висловом М. Вінграновського, залишив нам у спадок оригінальну філософську концепцію, яка-от протягом сторіч бентежить уми дослідників своєю глибиною та незбагненністю, спонукаючи осягати та виказувати тисячі спостережень, присудів, тлумачень. Тож очікувано, що до відзначення 300-річчя видатного філософа-просвітителя Г. С. Сквороди українська спільнота підійшла із вагомим науково-творчим багажем. Передовсім, це різноаспектні науково-дослідницькі праці, в яких ґрунтовно досліджено і практично доведено майже усі біографічні факти і розбіжності із життєпису Г. С. Сквороди. Але не можна обійти увагою і барвисту палітру літературно-мистецьких творів, які унікальними образними засобами знайомлять сучасників із непересічним образом «нашого першорозуму». Своєрідним «зрізом», що висвітлює різноманітність мистецької Сквородіани слугує творчість І. П. Кавалерідзе.